

Türk Dünyasında Nevruz

Nevruz in the Turkish World

Mustafa TÖZÜN

Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

Özet

Bu çalışmamızda, Nevruz'un (Yeni Gün) bir Türk Bayramı olduğu üzerinde durulacaktır. Ancak Türk Dünyası dışında da Nevruz kutlanmaktadır. Nevruz, ilkbaharın gelişi, tabiatın canlanması ve yeniden doğum manalarına gelir. Nevruz Türk Dünyasında coşkuyla kutlanır. Türklerde Ergenekon Destanı ile ilişkilendirilir. **Atatürk**, Cumhuriyet'in ilk yıllarında **Ergenekon Bayramı olan Nevruz'un kutlanmasını teşvik etmiştir**. Türk Dünyası ile birlikte ortak bir gün olarak, **1991 yılında**, Türkiye'de de Nevruz (resmî tatil olmaksızın), bayram ilan edilmiştir.

Anahtar sözcükler: Nevruz, Yeni Gün, Türk Dünyası

Abstract

In this study, it will be emphasized that Nevruz is a Turkish Feast. But Nevruz is also celebrated outside the Turkish World. Nevruz means the coming of spring, the revival of nature, and the rebirth. Nevruz is celebrated with enthusiasm in the Turkic World. It is associated with the Ergenekon Epic in Turks. In the first years of the Republic, **Atatürk encouraged the celebration of Nevruz, the Ergenekon Feast**. As a joint day with the Turkish World, Nevruz (without a public holiday), has been declared as the feast in Turkey **in 1991**.

Key words: Nevruz, New Day, Turkish World

1. Nevruz (Yeni Gün) ve Türk'e ait oluşu üzerine:

Nevrûz sözcüğü Farsça iki sözcüğün birleşmesinden oluşmuştur. Nev; Yeni demektir. Batı dillerindeki 'new, neo' sözcükleriyle aynı köktendir. Bu dillerin hepsi Hint-Avrupa dil ailesinden olduğu için Farsça sözcüklerin Batı dillerinde de kullanıldığını görürüz. Rûz sözcüğü ise "Gün" demektir. Böylece Nevrûz; "Yeni Gün" anlamına gelir (Rayman, 2002).

Neden Yeni Gün'dür? 21 Mart'ta Güneş, Koç burcuna girer. Gece – gündüz eşitliği (Ekinoks) olur ve ilkbahar başlar (Şengül, 2006). Bu İlkbahar Bayramı'na Azerbaycan'da *Yaz Bayramı* denir. Çünkü Azerbaycan'da Bahara 'Yaz', Yaz'a 'Yay' derler. İlkbahara Türk Dünyasında İlkyaz da denildiğini görürüz (Kafkasyalı, 2005).

Öncelikle söylemek gerekir ki *Yeni Gün* bir Türk bayramıdır. Türk'e aittir. Çin kaynaklarından öğrenildiği üzere "Yengi Kün = Yeni Gün" adıyla Bahara giriş adlı bu törenin Hunlar ve Göktürkler zamanından beri yapıldığı ve bu törenlerin, çoğu zaman atalar mağaralarında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Ve yine söylemek gerekir ki bu bayramın Türk Bayramı olması başka milletler tarafından sahiplenilmesi ve kutlanmasının önünde bir engel değildir. Ancak Nevruz deyince Türk'ü yok saymak, kabul edilemez olduğu gibi, milli bir değere de sahip çıkmamak anlamına gelir. Ne yazık ki Türkiye Türkleri olarak Nevrûz ile bağlarımızı zayıflatmış bulunduğumuzu dile getirmek zorundayız. Bunun politik nedenleri vardır ama bu yazıda dile getirilmeyecektir (Bayat, 2008).

Nevruz için Türk bayramıdır, dedik. Bu bayramın Türk topluluklarında nasıl adlandırıldığını sunalım:

- **Kazaklar;** Ulıstın Ulı Künü, der. Ulusun Ulu Günü...
- **Özbekler;** Yeni Kün ve Nevruzu Sultan, der. Nevruzu Sultan veya **Sultan Nevruz** kimdir? 21 Mart'ı 22 Mart'a bağlayan gece, belli olmayan bir saatte gökyüzünde görülen **güzel bir kızın** adıdır. Başka bir açıklama ise ayağında halhal bulunan **kuş donuna girmiş bir erendir**. Türkiye'de, Güneydoğu Anadolu'da da aynı inancı görmekteyiz.
- **Uygurlar;** Yeni Gün ve Noruz, der.
- **Kırgızlar;** Nooruz, der.

- **Türkmenler;** Sultan Nevruz veya **Eski Mart'ın Dokuzu**, der. Rumi takvime göre Mart'ın dokuzu 21-22 Mart'a denk düşer.

Uca (2007a), Mart Dokuzu hakkında şöyle yazar:

“Anadolu’da uzun kışların sonunda halk “Dokuz Mart”ı yani Nevruz’u hasretle bekler. Özellikle kırsal alanlarda yaşayanlar, ilkbaharın ve yeni yılın müjdecisi olan leylekleri sevgiyle, heyecanla karşılar. Birçok yerleşim yerinde bu hayvanların yuva yapmaları için ağaçlara sepetler, yiyecekler konur ve onların geliş tarihleri, “Sekize Gelmez, Dokuza Kalmaz” sözüyle hafızalara kaydedilir. Ancak, Nevruz günü baharın ve yazın başlangıcı olarak görülse de bazı yıllar, bazı yerlerde umulmadık soğuklar hatta kar yağışı olur. Baharın müjdecisi leyleklerin yuvaları bile karla kaplanır. Havanın müsait olmadığı durumlarda kutlamalar ya ertelenir ya da kapalı yerlerde yapılır (Uca, 2007a).

- **Altaylılar; Cılgayak**, der. Yılgayak veya Cılgayak yılın kayması, dönmesidir. Yeni bir yıla geçişi ifade eder bu sözcük.
- **Hakaslar; Çılpazı**, der. Çılpazı, yıl başının Hakas Türkçesinde söyleniştir.
- **Başkurtlar; İrte Yaz** ve Navruz, der. İrte Yaz, **ilk yaz** demektir. İlk bahar anlamına gelir.
- **Yakutlar; Isıah**, der. Isı sözcüğü baharın gelişiyile havanın ısınmasını anlatır.
- **Kırım Tatarları;** Gündönümü ve Navrez, der.
- **Çuvaşlar; Nartukan** veya Nuris, der. Nartukan, Nar doğan demektir. Nar; ateş, sıcaklık. Nardoğan yine baharın gelişidir.
- **Nogaylar; Sabantoy** ve Navruz, der.
- **Karaçay-Malkarlar; Gollu**, Saban Toy ve Navruz. Saban; çift sürmek. Toy; eğlence anlamındadır. Bahar ile çift sürme zamanı da gelmiştir. Gollu; ses değişimiyle Gorlu ve Korlu olur. **Kor**; ateş anlamında. Gollu; yine Ateş kültü, havanın ısınması ve ilkbaharın gelişiyile ilişkili bir addir.
- **Azerbaycan, Türkiye Türkleri ve Tatarlar;** Yalnız **Nevruz** (Noruz/Novruz) kelimesini kullanır.

- Ortodoks Hıristiyan olan **Gagauz Türkleri**; Nevruz'u kendi dinleriyle birleştirerek kutlar ve ona **Baba Marta, İlk Yaz Yortusu** adını verirler (Turan, 2000; Bayat, 2008).

Başka Türk topluluklarında başka adlar verilse de Nevruz için en yaygın olan adlar bunlardır. Bunların dışında Nevruz Bayramı'nın kutlanmasıyla ilişkili adetlerden yola çıkarak Nevruz'a çeşitli isimler verilmiştir...

Öncelikle, bu bayramın neden bir Türk Bayramı olduğu üzerinde duralım. Fuzuli Bayat, bu konuda yaptığı tahlil ile konuya yeterli açıklamayı yapmış bulunmaktadır:

“Yeni yıl takvim mitinin ilkbaharı simgelemesi ve Nevruz'un ilkbaharda kutlanması hayvan besleyen konar-göçer bir toplumun sosyo-kültürel dokusu ile izah edilmelidir. Takvim anlayışının eski Türklerde hayvan kültürü bağlamında algılanması 21 Mart'ı (...) yeni doğuşun, yeni oluşumun başlangıcı olarak tasarlamış ve bu kutsanma toplumsal bir değer kazanarak her yıl kutsanmakla ve kutlanmakla başlangıcı tekrarlamış ve Türkler bununla kendi varoluş ve yenilenme imgelerini gerçekleştirmiştir. Hayvanların dölleme dönemi olarak bilinen Mart veya soğuk bölgelerde Haziran (Temmuz da olabilir) tabiatın da canlanması, otların yeşermesi, doğanın uyanışı olarak bilindiği içindir ki hayvan besleyen bir toplum olan Türkler tarafından kutlanmıştır. Bütün durumlarda Türk mitolojik düşüncesinde Yeni Gün, dirilişin, yeniden doğuşun simgesidir. Bu bağlamda Yeni Gün veya bugünkü adıyla Nevruz, kozmogonik mitlerin bir parçasıdır, denilebilir.” (Bayat, 2008).

21 Mart, yıl başıdır. Eski yılın bitişi, yeni yılın doğuşudur. Tabiat ana Karakış'tan (ölüm hali) çıkar ve yeniden doğar (canlanır). Bu animizmde *ateş ve su kültü*, bir yandan da *atalar kültü* ile bağlantılıdır. Yeniden diriliş miti, konar-göçer, hayvancılık yapan Türk milletinin özünde mevcuttur ve şaman gelenekleriyle İslam öncesinde yaşatılmıştır. Eski dönemlerde yerleşik toplum yapısına geçen toplumların Nevruz'u kutluyor olmaları, bu yeniden diriliş mitinin onlara ait olduğunu düşündürmemelidir. Fuzuli Bayat, Fars ve Kürt mitlerinin Nevruz'u sahiplenmeye yetmeyeceğini şöyle ifade eder:

*“Fars ve onlara akraba olan kavimlerin **Nevruz adı dışında** bu bayrama sahip çıkacakları başka hiçbir dayanakları yoktur. Oysa Türklerde ölüp dirilen doğayı simgeleyen ve yeni bir güne (yıla) geçit olarak telakki eden Yeni Gün Bayramı mitolojik benzetmelerle de zengindir. Her millet kutsal bayramlarına, törenlerine bir de mitolojik benzetme bulurlar. Bu*

aşağı yukarı bütün toplumlarda mevcuttur. Bir bayramın geçirilmesinin, törenin yapılmasının sosyoekonomik bağlamı gerçek dayanakları vardır ki bu da yukarıda söylediğimiz gibi mitolojik özü veya başka bir deyişle milli şuurun tabiat, toplum ve kutsal varlıklarla bağlantılı modelini içerir. Son zamanlarda Kürt milliyetçilerinin Nevruz'a sahip çıkmaları işte milli şuurda olmayan ancak mitolojik bir kurguya dayalı varsayımlardan başka bir şey değildir. Kendilerini Medlerin varisleri olarak gören Kürt milliyetçileri Medlerin Herodotos'un bilgilerine göre Perslere/Farslara köle muamelesi yaptıklarını, mitolojilerinin Pers mitolojisine ve dolayısıyla Hint-İran mitolojisine benzemediğini de bilmeliydiler. Ancak hem Fars hem de Kürt milliyetçi aydınları Yeni yıl bayramını siyasi amaçlı ve yalnız mitsel bir kurgu ve benzetmeyle açıklamaktan öteye gidememişlerdir.” (Bayat, 2008).

Bayat'ın (2008), Nevruz'un **Sayacı** bayramı olarak kutlanması üzerine yazdıkları da Türklere ait bir bayram olduğuna delil gösterilebilir:

Konar-göçer yaşamı ve psikolojisiyle ilgili olan Yeni Gün Bayramı'nın etnografik açıdan en önemli terkip kısmı **sayacı** veya **saya** bayramıdır. Sibiryaya, Azerbaycan, Anadolu, Batı Trakya'da yaygın olan saya bayramı hayvancılığın koruyucusu Saya ruhuna atıfta bulunmuştur. Nitekim D. Banzarov da Moğolların hayvancılık koruyucusu olan **Dzaya** adında iyeye saygı duyduklarını ve ona yakardıklarını yazmaktadır. Bu ruhun Şorlarda ve Sagaylarda **çayaçı**, Koybollarda **tayaçı**, Altaylılarda **zaya**, Yakutlarda **ayaatçı** varyantlarında mevcut olması Sayacı adında ev hayvanlarının yavrulamasını koruyan bir iyenin varlığından haber vermektedir. Esasen hayvanların döl dökümüyle bağlı olan ve çobanların aktif katılımıyla gerçekleşen sayacı törenleri eski Türklerin doğayı benimsemelerinin bir örneğidir (Bayat, 2008).

Türkler dünya üzerinde hangi coğrafyaya yayılmışsa Nevruz da o coğrafyaya taşınmış ve kutlanmıştır. Orta Asya'dan, Anadolu'ya; Anadolu'dan Balkanlara... (Şengül, 2006). Nevruz İran için de önemli bir bayramdır. Bugünkü İran, kadim bir Türk yurdudur ve bugün de İran'da nüfusun önemli bir kısmını Türkler oluşturmaktadır. Bununla birlikte Farslar da Nevruz'a sahip çıkan bir millettir (Kafkasyalı, 2005). Şu kaydı düşebiliriz: Biz, Türkler olarak dilimizi daha öz biçiminde kullansak ve Nevruz'a Yeni Gün diyebilseydik bu bayramın Türk'e ait olduğu daha bilinir olacaktı.

NEVRUZ İRAN KAYNAKLI DEĞİLDİR:

Nevruz'un İran kaynaklı olduğu iddiası Fuat Köprülü (1927) tarafından şöyle ortaya konulmuştur:

“Nevruz'un milli bayram addedilerek tes'idi, şüphesiz, eski İran ari anelerindendir. Mu'ahharan, İslamiyetin İran'da intişar ve tekarrüründen sonra bu ananenin devamı ise, galiba "Şiilik" sayesinde olmuştur. Bugün yalnız İranlılar değil Şii mezhebindeki Türkler'de "nevruz"u "bayram" addetmektedirler.” (Köprülü, F., "Tarih Musahabesi-Nevruz'a Aid" Hayat Mecmuası, C. L, S. 18., 1927, s. 342'den aktaran Aksoy, 2006).

İslâmî dönemle ilgili kaynaklara baktığımız zaman, Nevruz Bayramı'nın ilk izlerini genellikle XI. Yüzyıl metinlerinde görüyoruz. Nevruz'u İran geleneğine bağlayan **Firdevsî' nin (940-1020) Şahnâmesi** (1004 tarihinde tamamlamıştır) de dahil olmak üzere, bu tarihten önceki dönemlere ait **İran metinlerinde Nevruz'a rastlanılmaması** bu bayramın İran kaynaklı olmadığını bir göstergesidir (Onarlı, 2003; Bayat 2008).

NEVRUZ KÜRT KAYNAKLI DEĞİLDİR:

Bender'e göre Alevi ve Bektaşiler'deki Nevruz geleneği Kürt kültüründen kaynaklanmıştır, diye bildirir Aksoy (2006). Ayrıca "Zerdüştlük dini Kürt halkının yarattığı bir dindir" (Bender, C., Xemgin, E., Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri İslamiyet Öncesi, İst., 1992, s. 33, 57, 51, 408'den aktaran Aksoy, 2006). Bu fikirlere itibar edilmesi **mümkün değildir**. Çünkü hiçbir Alevi-Bektaşî, Dede ya da Alevi tekkesi Aleviliğin; Zerdüştlük, Yezidilik ya da "Kürtler"den kaynaklandığını kabul etmez. En iyimser yaklaşımla Alevilik, onlardan **kısmen etkilenmiştir**. Bu tür etkilenmeler ise her kültür için söz konusudur. Eğer Nevruz hakkındaki görüşü kabul edersek, en basitinden Nevruz'un "Kürtler"de değil de niçin Alevi inancına bağlı olanlar arasında yaygın olduğuna cevap bulamayız (Aksoy, 2006).

Bender'e göre aslında (Bender, C., Xemgin, E., Kürdistan'da Dini İnançlar ve Etkileri İslamiyet Öncesi, İst., 1992, s. 135'den aktaran Aksoy, 2006) Nevruz'un çıkışıyla, Demirci "Kowe" ustanın başkaldırma olayını birbirinden ayırmak gerekir. Çünkü **"Newroz" Bayramı Babil'in "Kürt-Kassit" devletince işgali sonucu ortaya çıkmış; Demirci Kowe olayı ise M. Ö. 612 yıllarında yaşanmıştır**. Demirci "Kowe" usta her yıl yapılmakta olan Newroz bayramından yararlanmış, bayram için toplanan halkın varlığından yola çıkarak, dağlarda Newroz ateşlerini yaktırarak isyanı başlatmıştır" (Aksoy, 2006).

(...)

Bayramlar ve özellikle Yeni Gün, birlik, beraberlik, kardeşlik ve barış günleridir. Kanaatimize göre; Yeni Gün'ün Türkler'de olduğu gibi Mezopotamya topluluklarında kutlanmasının Türkler ve Türklük açısından hiçbir sakıncası yoktur ve olamaz. Ancak milli bir değerın aidiyetine dair lakayt kalmak kabul edilemez. Bu nedenle **Yeni Gün'ün Türk'e ait olduğu üzerinde önemle durduk.**

Son olarak **Nevruz ve Türklerin Ergenekon Destanı ile ilişkisini** sunarak bu bölümü tamamlayalım.

Nevruz, Türk Dünyasında Ergenekon Destanı ve Bozkurt Destanı ile ilişkilendirilmiştir ve Ergenekon Bayramı olarak da adlandırılır. Ergenekon Destanı'nı Turan'ın (1998) anlatımıyla özet olarak aktaralım:

"Gene bir gün Göktürkler Tatarların baskınına uğradı. Sağ kalanların tümü tutsak oldu. Sadece **İl Han**'ın küçük oğlu **Kayan** ile kardeşinin oğlu **Nüküz** karıları ile birlikte Tatarların elinden kaçabildiler. Bunlar eski yurtlarına gelip birçok at, deve, keçi ve koyun aldılar. Fakat çevre hep düşman olduğundan orada kalamazlardı. Kimsenin bilmediği ıssız bir yere çekilmeye karar verdiler. Götürebildikleri mallarını alıp sarp dağlara doğru yürüdüler. Böylece dağa çıktılar. Bir gün bir sarp dağın tepesinde, sarp kayalar arasında, geldikleri yoldan başka yolu olmayan bir yere rastladılar. Geldikleri yol ise bir yüklü hayvanın bile geçemeyeceği kadar dardı. Bu yoldan giderek çevresi yüksek, aşılmaz, geçit vermez dağlarla çevrili geniş bir düzlüğe rastladılar. Bu ülkede akarsular, türlü otlar, meyve veren ağaçlar çok çok idi. Kışın hayvanların etini yiyerek, yazın sütünü içerek geçindiler, yünlerinden, derilerinden giysiler yaptılar. Buraya "Ergenekon" adını verdiler. Kayan ve Nüküz'ün çocukları burada çoğaldı. Dört yüz yıldan fazla oturdular. Birçok oymaklara ayrıldılar. Bir gün geldi ki artık Ergenekon'a sığmaz oldular. Toplanıp konuştular. Büyükler: – Atalarımızdan işitmişiz ki, Ergenekon dışında geniş yerler, güzel yurtlar varmış. Önceleri bizim yurdumuz o yerleşmiş. Düşmanlar soyumuzu kırıp yurdumuzu almışlar. Artık çoğaldık, güçlendik. Düşman korkumuz kalmadı. Öyle ise niçin dağa kapanıp kalalım? Dağlar arasından yol bulup dışarıya çıkalım. Gidip yurdumuza yerleşelim. Kim karşı koyarsa sava- şalım, her kim bize dost olursa onunla hoşça geçinelim, dediler. Böyle konuşup karar verilince Ergenekon'dan çıkmak için bir yol aramağa başladılar, bulamadılar. O zaman bir demirci dedi ki: Bu dağda bir demir madeni var. Yalın kata benzer. Madenin demirini eritirsek bir yol açılabilir. Gidip o kayayı gördüler. Demircinin sözünü doğru buldular. Halkı odun, kömür toplamaya saldılar. Sonra kayanın altına, üstüne, yanlarına bir kat odun, bir kat kömür dizdiler. Yetmiş tulumdan körük yaptılar. **Ateşi körüklediler.** Kaya erimeye başladı. Yüklü bir devenin geçebileceği

kadar yol açıldı. O kutsal yılın, kutsal ayının kutsal gününün, kutsal saatinde **Göktürkler, Ergenekon'dan çıktılar**. O günü, o ayı ve o saati iyi bellediler. Çıkarken onları yöneten demirci başbuğun adı "**Börte Çene**" yani **Bozkurt** idi. Börte Çene Ergenekon'dan çıktıktan sonra bütün illere elçiler gönderdi ve çıkıp geldiklerini bildirdi. Ondan sonra her yıl, o günde, o saatte bayram yaparlar. Başta kağan olmak üzere bütün kumandanlar ve ileri gelenler örsün üstüne bir demir parçasını koyup döğerler. Bu yıldönümü böylece töre kılındı." (Turan, 1998).

2. Türk Dünyası Dışında Nevruz'un Kutlanması:

İran kökenli olmasa da Nevruz, İran için de önemli bir bayramdır, dedik. İran'da Nevruz İran devletinin ilk kurucusu **Cemşid**'e bağlanır. **Cemşid**, Zerdüşt'ün kurduğu **Mecusilik** dinine (Zerdüştilik) inanıyordu. **Firdevsi**, Nevruz'un efsanevi İran hükümdarı Cemşid'in Azerbaycan'a girerken Güneş ışığının tesiriyle parıldayan altın başlıklarından dolayı bayram edildiğini yazar. Ayrıca Zerdüştiliğe göre "**toprağa özenle ve gayretle ekenler on bin duayı tekrar edenlerden daha çok dinsel ödüle hak kazanırlar**". **Toprağa** verilen aşırı önem, onun yanında **güneş** anlayışı, **bahar bayramı** kutlamalarını İran'da çok önemli hale getirmiştir, denilebilir (Aksoy, 2006; Bayat, 2008). Bir anlayışa göre de Nevruz bayramı, Zerdüşt inancındaki tanrı **Ahura-Mazda (Hürmüz)** ile tanrı **Angra-Mainyu (Ahriman)**nun mücadelesinde Hürmüz'ün savaşı kazanması sonucu, güneşin toprağı ısıttığı, tabiatı yeşillendirdiği ve bereketlendirdiği gündür (Aksoy, 2006).

Kürt menkıbelerinde Nevruz **Demirci Kawa mitinde anılır**. **Demirci Kawa** zalim hükümdar **Dahhak** tarafından ezilen Kürt halkını ayaklandırarak (MÖ 612), hükümdarı iktidardan uzaklaştırır ve halkı özgürlüğüne kavuşturur. Kazanılan bu zaferi ve özgürlüğü kutlamak için de dağda büyük bir **ateş yakarak**, ateşin etrafında şenlikler düzenlerler, şölenler verirler, Demirci Kawa'nın yaktığı bu özgürlük ateşi **21 Mart**'a rastladığı için, Kürt halkınca bugün **Newroz Bayramı** olarak asırlardır kutlana gelmiştir (Onarlı, 2003).

Yezidiler'in (Ezidi) dini liderleri olan **Muaviye bin İsmail el Yezidi**' ye göre; Diyarbakır, Siirt, Mardin, Şanlıurfa gibi kentlerde ve kırsal alanlarında yaşayan Yezidiler **Ahura Mazda** halkından, **Asurluların soyundan gelirler ve Kürt değillerdir**. Yezidiler Nevruz'u **yeni yıl bayramı** olarak kutlarlar ve Zerdüşt'ün bugün doğduğunu kabul ederler. **Şanlıurfa – Viranşehir**' de kırsal kesimde yaşayan Yezidiler

yeni yılın başlangıcını bayram olarak "*serisal-ida sersale*" adıyla **Nisan'ın ilk Çarşamba'sında** (Zerdüş'tün doğduğu gün) kutlarlar. Diğer toplumların kutlamalarına uyarak Yeni Gün Yezidilerde **14 Nisan'da** iken **21 Mart'a** alınmıştır (Onarlı, 2003).

Ruslarda Nevruz; Maslenitsa, başta Ruslar olmak üzere Slavyen halklar tarafından her yıl **3-9 Mart** günleri arasında kutlanan bir bayramın adıdır. "**Yağlı Bayram**" / "**Yağ Bayramı**" anlamlarına gelen Maslenitsa'nın temelinde Ruslar'ın Hristiyanlık öncesinde doğayla (kışın uğurlanışı ve baharın gelişiyle ilgili) yaşayış ve inanışları yatar. Maslenitsa, Türk dünyasında kutlanan **Nevruz'la büyük benzerlikler** gösterir (Alyılmaz, 2009).

3. Nevruz'un Mitolojik Kaynakları:

Yeni Gün; tabiatın ölümden yeniden dirilmesi anlamını içerdiğini ve tabiat ile ilgili bir bayram olduğunu ifade ettik. Bunun bireysel ruh açısından karşılığı ise ruhun ölümsüzlüğü, bedenin ölümden sonra tekrar yaşamın olacağı, tekrar bedenlenmelerin mümkün oluşu ve ruhun tekâmül yolunda yolculuğuna devamı ile ilişkilidir, diyebiliriz. Bu mistik, spiritüalizm ile ilgili konu çeşitli milletlerin mitlerine konu olmuştur ve Yeni Gün ile ilişkili kabul edilebilir. Türk olan Sümerler'in mitolojisinde *İnanna*'nın âşık olduğu mitoloji kahramanı *Dumuzi* (Adları Babil'de *İştâr* ve *Tammuz* diye bilinir) (Çığ, 2016) ve Friglerde Kybele'nin âşık olduğu *Attis*, İbranilerde "*Adon*" ve Yunanlılar'da "*Adonis*" adıyla bilinen ve *Afrodit*'in âşık olduğu mit kahramanının hikayelerini incelediğimizde hep Yeni Gün'ün gelişiyle ilgili bir bağlantıyı görürüz (Mustafayev, 2013). Yine, *Demeter* ve kızı *Persehon*'un hikayesi de Nevruz ile ilişkilidir (Şenocak, 2016).

Muazzez İlmiye Çığ'dan Dumuzi – İnanna hikayesini aktardığımızda Nevruz ile ilişkinin ne denli yüksek olduğu görülecektir:

"Sumer'in aşk tanrıçası İnanna Çoban tanrısı Dumuzi ile evlenir. Bir süre sonra tanrıça, kız kardeşi yeraltı tanrıçası Ereşkigal'i ziyarete gider. Yeraltına giden, kurala göre yeryüzüne çıkamaz. Tanrıça bunun kendisine uygulanacağını düşünemez ama yine her ihtimale karşı vezirine "Eğer üç gün içinde dönemeycek olursa tanrılar meclisine gidip kendisini kurtarmaları için yalvarmasını" söyler. Gerçekten tanrıça geri dönmeyince veziri söyleneni yapar ve bilgelik tanrısı Enki'nin

yardımı ile yeraltından çıkabilir fakat tanrıçanın, yerine birini bırakması gerekir. Tanrıça ve yerine birini götürmek üzere gelen yeraltı cinleriyle, yerine gönderecek kimseyi bulmak için çıktıkları yeryüzünde dolaşmaya başlarlar. Tanrıçanın kaybolması yüzünden bütün tanrılar çok üzgündür; kimseyi kıyamaz vermeye tanrıça. Kocasının bulunduğu yere geldiklerinde, Dumuzi'nin karısının yokluğundan hiç etkilenmemiş olarak tahtında yan gelip oturduğunu gören tanrıça, büyük bir kızgınlıkla "Alın götürün bunu" der. Cinler yaka paça, vura döve tanrıyı götürürler yeraltına. Tanrı oradan çıkmak için bir hayli uğraşır ama bir türlü başaramaz. En sonunda Dumuzi'nin kız kardeşi rüya tanrıçası tanrılar meclisine giderek kardeşi yerine yarım yıl yer altında kalmayı kabul eder ve böylece Dumuzi yarım yıl için yeryüzüne çıkar ve karısı ile birleşir. Bu birleşmeden yeryüzüne büyük bolluk gelir. Tahıllar büyür, hayvanlar yumurtlar, doğurur. Bu tam baharın başladığı gün ve gecenin aynı uzunlukta olduğu günlere rastlar. Bu birleşmeyi zamanın kralı ile bir baş rahibeyi evlendirerek büyük şenliklerle kutlar Sumerliler." (Çığ, 2016).

4. İslamiyet Sonrası İnanışlarda Nevruz:

Nevruz, Türk Dünyası'nda İslamiyet sonrası şu inanışlarda anılmıştır:

- 1) Hz. Âdem'in çamurdan yoğrulduğu gündür,
- 2) Âdem ve Havva'nın dünyada buluştukları gündür,
- 3) Nuh'un gemisinin karaya vardığı gündür,
- 4) Yusuf Peygamber'in kuyudan kurtarıldığı gündür,
- 5) Hz. Musa'nın asasıyla Kızıldeniz'i yarıldığı gündür,
- 6) Hz. Muhammed'in peygamber olduğu gündür,
- 7) **Alevi-Bektaşî inanışında;** Hz. Ali'nin doğum günüdür,
- 8) Hz. Ali'nin Peygamber tarafından halife ilan edildiği gündür,
- 9) Hz. Ali ile Hz. Fatma'nın evlendikleri gündür,
- 10) Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in doğduğu gündür,
- 11) Kerbela olayının olduğu gündür.

Bütün bu inanışların altında yukarıda sayılan olayların birer önemli başlangıç günleri, dönüm noktaları olması yatar. Çünkü Nevruz, kışın sonu, baharın gelişi,

tabiatın canlanması ve yeniden doğuş demektir. Bu olayların Nevruz'da gerçekleştiği inancı, tarihsel bir olayın takvim gününün bildirilmesi gibi düşünülmemeli, Nevruz'un manası ile ilişkilendirilmelidir. Tıpkı Muharrem'in 10'una atfedilen olaylar gibi (Nuh'un gemisi karaya Muharrem'in 10'unda oturdu inancı örneğinde olduğu gibi) (Artun, 1999; Bayat, 2008).

Türk Dünyasında, 21 Mart gecesinin Hızır Gecesi (Kızır Tüni) olduğuna inanırlar (Kafkasyalı, 2005). Nevruz; İslam sonrasında HIZIR inancıyla da birleşmiştir. Uca (2007b) bu konuda şöyle yazar:

"Kaynağını Hristiyan inancından alan ve dünya toplumlarının hemen hepsinde yılbaşı sembolü olarak bilinen "Noel Baba" figürüne benzer bir figür, Türk Dünyası'nda, Nevruz kutlamaları esnasında ortaya çıkar ki bu "Hızır Baba" figürüdür. Şöyle ki, Nevruz akşamı Hızır'ın evleri gezerek bereket dağıttığına, Hızır'a rastlayanın başına talih kuşu konacağına inanılır. Bu yüzden o gece evlerin temizliğine daha çok özen gösterilir. Bu inançlardan esinlenilerek, Orta Asya'nın çoğu yerlerinde, bazı kişiler Nevruz kutlamaları sırasında ak sakal takıp, yeşil cüppe giyerek ortaya çıkar, çocuklara hediyeler dağıtır ve büyüklere de hayır dua ederler. Halk bu sembolik kişilere Hızır Ata, Hızır Baba, Nevruz Ata, Nevruz Baba, Dihkân-Dehkân Baba gibi isimler takar. Hızır inancı Türk Dünyası'nda çok yaygındır. Hatta, Azerbaycan'da kutlanan bayramlardan biri Hızır Nebi Bayramıdır. Bu bayram her yıl Nevruz'dan önce, Küçük Çilenin onuncu günü kutlanır. O gün kavurgadan un çekilir ve bir teştle yükün altına konur. İnanişe göre, gece Hızır İlyas gelir ve elini bu una sürer. Bu un mukaddes sayılır. Sabah olunca yükün altındaki un ortaya çıkarılır ve bu undan bir şeyler pişirilerek yenir. Yine inanişe göre, Hızır/Hızır, darda kalanların kurtarıcısıdır. En çok karda kışta yardıma ihtiyacı olanlara yardım eder. Hızır Nebi Bayramı da kışın en şiddetli günlerinde kutlanır." *Uca (2007b)*.

5. Türk Kültüründe Nevruz'un Kutlanması:

Nevruz **Kutadgu Bilig**'de yer aldığı gibi, **Kaşgarlı Mahmut**'tan **Bîrûnî**'ye, **Nizâmü'l Mülk**'ün **Siyasetname**'sinden **Melikşah**'ın takvimine kadar, **Akkoyunlu Uzun Hasan Bey**'in kanunlarına kadar tarihi ve edebi, ilmi ve felsefi kaynaklarda geniş yer almış bir konudur (Bayat, 2008). Osmanlı Türkleri'nde de Nevruz sayılı günlerden biri olarak kutlanmış, güneşin koç burcuna girdiği anda "Nevruziyye" adı verilen bir macun veya tatlı yemek adet olmuştur. Türk musikisinin en eski makamlarından biri

“Nevruz”adını taşır. Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde ilkbaharda çıkan ve baharın müjdecisi olarak bilinen “Nevruz çiçeği”ni de zikretmek gerekir (Turan, 2000).

Nevruz’un kutlanması Türk Dünyası’nda benzerlikler gösterdiğinden Azerbaycan örneği üzerinden Nevruz kutlamalarını Kafkayalı’dan (2005) özetle aktarma ile açıklamaya çalışacağız:

“Nevruz, Azerbaycan’da resmi bayramdır. Nevruzun en canlı kutlandığı ülkelerden biridir. 21 Mart günü kutlanan Nevruz’a haftalar önceden hazırlık yapılır. (...) “**Sayaçı**” denilen ve birkaç kişiden oluşan şahıslar ev ev dolaşıp, türküler okur, kukla oynatır, halkı eğlendirir para veya çeşitli şeyler toplarlar. Yılın son çarşamba gününe, yani yılın son salı gününü çarşamba gününe bağlayan geceye “**Ahîr Çerşenbe**” derler ve bugünde birçok etkinlik gerçekleştirilir. Gündüz pazarlara gidilir ve alışveriş yapılır. Eşe dosta verilecek hediyeler alınır. Akşama doğru, damların üzerinde veya açık meydanlarda büyüklü küçüklü **tongallar (büyük ateşler)** yakılır, etrafında oyunlar oynanır, niyet tutularak üzerinden atlanılır. Daha sonra tongalın külleri bereket, bolluk gelsin diye bacalardan, kapılardan, komların, ahırların içine atılır. Ateş üzerinden atlama merasimi bittikten sonra gençler bacalardan şal sallarlar. Ev sahipleri sallanan şal veya torbaya hediyelik şeyler veya meyve türünden şeyler bağlar veya koyarlar. Akşam çağı yoldan gelip geçenlere, kulak kabartırlar, hatta “kulak asma”, “kapı pusma” dedikleri komşuların kapılarını dinlerler. Duydukları sözlere göre dileklerini yorumlarlar. Yine bu gece, genç kızlar bir araya gelerek “vasf-ı hâl” denilen bir toplantı yaparlar. Odanın ortasına su dolu bir badya (leğen) konulur. İçerisine pamukla sarılmış bir iğne ile iplik atılır. Su karıştırılır. Akıllarında tuttıkları kız ve erkeği temsil eden iplik ile iğnenin hareketlerini niyetlere göre yorumlarlar. Veya her bir kız suya yüzüklerini bırakır. Kızlardan biri bir mani okur. Sudaki yüzüklerden biri çıkarılır. Yüzük hangi kıza ait ise o mani o kız için yorumlanır. Yılın son çarşamba sabahı erkenden kadın, kız ve çocuklar su kenarına giderler ve suyun üzerinden atlarlar, ellerini yüzlerini yıkayıp üzerlerine su serperler. Aynı gün, meydanlarda çeşitli eğlenceler tertiplerler. Yine son çarşamba akşamı hemen hemen bütün evlerde pilav başta olmak üzere çeşitli yemekler yapılır ve eş dostla birlikte yenir. Aynı gece yemekten sonra “**yedi levin**” (**Yedi Sin**) denilen, **yedi çeşit kuru meyve** yenir. Azerbaycan Türkleri, Nevruz Bayramını bütün bayramlardan daha ihtişamlı kutlarlar. Üç gün bayram yaparlar. (...)20 Mart günü çocuklar “**baca-baca**” gezerler. (...) Çocuklar ellerinde veya omuzlarında, itina ile yapılmış, süslü torbaları ile komşuları ziyaret ederler, onların bayramlarını kutlarlar. Ziyaret edilen ev sakinleri, çocuklara pişirilip, **boyanmış yumurtalar**, çeşitli meyveler ve armağanlar verirler. Bayram sabahı tan yeri ağarmadan kalkılır. Köy, kasaba, yayla veya şehirlerde dere kenarına gidilip, taze su içilir. Su üzerinden atlanılır. Dilekler, dualar edilir. Hayvanlara da taze su içirilir. Haftalar süren bir gayretle hazırlanan Nevruz sofrası açılır. Sofrada, semeni ve pilav başköşededir. Boyanmış yumurtalar, börekler, çörekler, katlamalar, tatlılar,

şekerlemeler, kuru meyveler sofrada yer alır. (...) Gençler “**Yallı**” (**halay**) çekerler. Yine gençler, “Ekende Yok, Biçende Yok, Yiyende Ortak Kardaş”, “**Kôs-Kôsa**”, “Turna Vurdu”, “Benövşe”, “Yaşıl Yarpak, Gızıl Gül” gibi halk sahne oyunlarını sergilerler.” (Kafkasyalı, 2005).

Görüldüğü gibi Nevruz Ateş ve Su Kültü ile ilgilidir. Ateş kültü-Nevruz ilişkisi üzerine Uca (2007a) şöyle yazar:

“Her şeyi yakan, yok eden ateş aynı zamanda ışık kaynağıdır. Ateşten ışık olarak yararlanmak, karanlığa meydan okumak, karanlık ve aydınlığın eşit olduğu bir günde aydınlığın galip gelmesine katkıda bulunmak için Nevruz günü, yapılan kutlamalarda ateşe yer verilir. Nevruz şenliklerinde kullanılan ateş, tapınmak için değil, temizlenmek içindir.²¹⁶ Çünkü Türk dünyasında ateş, bir “arınma kültürü”dür. Her şeyin ateşle temizleneceğine inanılır.²¹⁷ Hatta Nevruz dolayısıyla evler temizlenirken, eski kap kacağın, işe yaramaz şeylerin ateşe atılması da bir temizlik faaliyetidir”. (Uca, 2007).

6. Türkiye’de Nevruz:

OSMANLI’da; Karakeçililer 21 Mart tarihinde **Ertuğrul Gazi’nin türbesi** etrafında toplanırlar ve burada bayram yaparlardı. At yarışları, ciritler, güreşler -ki bugünkü Nevruz gelenekleri içerisinde **bunlar da vardır-düzenlediklerini görüyoruz**. Ona “**Yörük bayramı**” adını verirdi. Osmanlılarda Nevruz kutlamalarında “**Nevruz Pişkesi**” önem arz eder. Başta hükümdarlar olmak üzere devlet ricaline verilen, alınan armağanlara “**Nevruziye Pişkesi**” denilirdi. Osmanlılardan önce de bu “**pişkeş**” âdetinin Türklerde yaygın olduğu görülmektedir. **Nevruz macunu** Nevruz kutlamalarının önemli bir kısmını teşkil eder. Sarayda hekimbaşı, misk, amber, türlü baharat ve kokulu otlar ilavesi ile yaptığı macunu, porselenden yapılmış kapaklı kaseler içinde padişaha akşamdan takdim eder ve kendisine hil’at giydirilirdi. Günümüzde **Manisa’da yapılan “mesir macunu”** bu geleneğin devamıdır (Karaman, 2008).

Yakın geçmişimizde nevrüz ile ilgili olayları şöyle maddeleştirebiliriz:

- İttihat ve Terakki Partisi, Nevruz'un devlet görevlilerinin katılımıyla resmî törenle **“Ergenekon Bayramı”** olarak kutlanmasını kararlaştırdı,
- Ergenekon-Nevruz Bayramı konusunda ilk araştırma yazısını Genç Kalemler'den **Ömer Seyfettin** “Türklerin Millî Bayramı” başlığıyla yazdı ve Tanin Gazetesi'nin 18 Mart 1330/1914 tarihli baskısında yayımladı,
- **1914- 1915** yıllarında dönemin iktidar partisi olan **İttihat ve Terakki**, Nevruz'u bütün ülkede devlet erkanının da katıldığı bir resmî tören haline getirdi,
- **1914- 1915** yıllarında Nevruz **Kastamonu**'da resmî düzeyde kutlandı,
- **1918 yılında Konya**'da Alaaddin Tepesi'nde yapılan Nevruz törenlerini **Türk Ocağı** organize etti, bu kutlamalarda **“Ergenekon bestesi”** okundu ve günün önemine ait konuşmalar yapıldı,
- TBMM açıldıktan sonra ilk Nevruz-Ergenekon Bayramı, **21- 22 Mart 1921 tarihinde kutlandı** (23 Mart 1921'de Yunan birlikleri taarruza geçmişti. Bu ortamda dahi Nevruz kutlanmıştır, ancak Resmi tören yapılamamıştır.),
- **Atatürk**, İstiklal savaşıyla Cumhuriyet'in ilk yıllarında **1926 yılına** kadar **Ergenekon Bayramı–Nevruz'un kutlanmasını teşvik etti**,
- **1926 yılında** Miladi Takvimin kabulüyle Nevruz yılbaşı olmaktan çıkarıldı (Karaman, 2008).

1991 yılında Türk Dünyası ile birlikte ortak bir gün olarak Türkiye'de de (resmî tatil olmaksızın) Nevruz, bayram ilan edilmiştir (Bayat, 2008).

KAYNAKLAR:

1. Aksoy, M. (2006). “Kültür sosyolojisi açısından Nevruz kavramı.” *Journal of Human Sciences*,100,1-26.
2. Alyılmaz, S. (2009). "Maslenitsa ve Nevruz Bayramları Arasındaki İlişki",2(7),29-54.
3. Artun, E. (1999). Türk Halk Kültüründe Nevruz. *Uluslararası Nevruz Sempozyumu, Kazakistan*.
4. Bayat, F. (2008). Sosyo-Kültürel ve Sosyo-Ekonomik Bağlamda Yengi Kün (Nevruz): Mitolojik Olgudan Mitolojik Kurguya. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 7(1), 139-148.
5. Çiğ, M. İ. (2016). Nevruz ve Sumer Bereket Kültü Aynı Kaynak Değil mi?. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 5,2,904-907.

6. Karaman, R. (2008). "Anadolu'da Nevruz Kutlamaları." *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7,13,129-145.
7. Kafkasyalı, A. (2005). Türk Dünyasında Nevruz Geleneğine Toplu Bakış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*,6(2),149-172.
8. Mustafayev, B. (2013). Adriyatik'ten Çin Seddine Uzanan Nevruz Geleneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(3),60-73.
9. Onarlı, İ. (2003). "Nevruz Bayramı." *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*,25,1-43.
10. Rayman, H. (2002). Nevruz ve Türk kültüründe renkler. *Millî Folklor*, 53,10-15.
11. Şengül, A. (2006). Türk Kültüründe Nevruz Ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*,(26),61-73.
12. Şenocak, E. (2016). Halk Anlatı Ve İnanışlarında Mitolojik Bir Meyve: Nar. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*,4(8),228-251.
13. Turan, A. A. (2000). Nevruz Bayramı Ve Kültürümüzdeki Yeri.
14. Uca, A. (2007a). Türk Toplumunda Nevruz-I. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(32),137-170.
15. Uca, A. (2007b) Türk Toplumunda Nevruz-II. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(33),151-182.